

**ПЕРШИЙ БІОГРАФ СТЕПАНА НОСА:
ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА ТА ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА
ГРИГОРІЯ КОВАЛЕНКА (1868–1937 рр.)**

З'ясовано внесок українського письменника та народознавця Григорія Коваленка у вивчення життєвого шляху та наукової творчості етнографа та фольклориста Степана Носа. Проаналізована перша посмертна розвідка письменника про місце С. Носа серед українських етнографів другої половини XIX ст., окреслена біографічна канва його життєдіяльності, визначена пріоритетна проблематика та змістове насичення його праць.

Ключові слова: біографістика, етнограф, письменник, фольклорист, С. Д. Нис, Г. О. Коваленко.

Нещодавно наукова громадськість України відзначила 150-річчя від дня народження українського письменника, педагога, етнографа, громадського та культурного діяча, автора першого підручника з української історії в Наддніпрянській Україні – Григорія Олексійовича Коваленка (1868–1937), який відомий своєю активною освітянською та письменницькою діяльністю, значним науково-дослідницьким спадком в галузі літератури, живопису, біографістики, народознавства тощо. Його праця «Оповідання з історії українського народу од найдавніших до нових часів» витримала 7 видань і донині вважається безцінною пам'яткою дорадянської історіографії¹.

Протягом усього життя пріоритетною проблемою його творчості була тема історії України. Її сюжети проявилися і в літературній, і в мистецькій, і в краєзнавчій діяльності митця. Історію України письменник розглядав у контексті всесвітньої історії, наголошував на її історичній ролі при дослідженні давньої міфології, первісних вірувань слов'ян, їхніх звичаїв та культури.

Про життя та творчість українського дослідника наявні невеличкі статті в енциклопедичних та довідкових виданнях², в яких наводиться біографія діяча, його науковий, літературний та мистецький спадок, участь у громадському житті.

Життєпис Г. Коваленка дотично вивчається і у низці наукових розвідок, що стосуються громадсько-політичного руху на теренах України, функціонування періодичних видань, зокрема «Киевской старины», «Літературно-наукового вісника», «Зоря» та ін.³. Проте комплексної систематизованої монографічної праці, в якій би ґрунтовно аналізувалося життя та творчість Г. Коваленка поки не створено.

Відомо, що народився вчений 24 січня (5 лютого н. ст.) 1868 р. в с. Липняки Переяславського повіту Полтавської губернії (тепер територія Баришівського району Київської області) в заможній козацькій родині, де шанувались старі українські традиції, культура, любов до живопису, малювання, поезія.

Початкову освіту здобув удома, в 11 років закінчив курс земської 4-х річної школи, згодом навчався у Полтавській фельдшерській школі, після закінчення якої з 1886 р. працював земським фельдшером у селі Дем'янець. Через чотири роки переїхав до Москви, де у 1890–1895 рр. був вільним слухачем та працював у клініці Московського університету. В ці роки розпочалась його літературна творчість. Перша розвідка «О народной медицине в Переяславском уезде Полтавской губернии» була опублікована 1891 р.⁴ Згодом вийшло друком чимало його праць: «Як гоїти рани»⁵, «К народной медицине малоруссов»⁶, «Некоторые черты украинского стиля в связи с вопросом о происхождении украинской хаты»⁷ тощо. Він був одним із засновників та першим редактором журналу «Рідний край» (1905–1906 рр.). За активну громадську позицію та участь в українському русі переслідувався владою та навіть знаходився під слідством за друкування у журналі «Рідний край» праць, заборонених цензурою.

У науковому доробку Г. Коваленка є чимало розвідок і біографічного характеру. Це літературно-художні твори про Т. Шевченка⁸, Л. Глібова⁹, І. Котляревського¹⁰, Є. Гребінку¹¹, П. Мирного¹², С. Носа та інших відомих письменників та діячів України.

У нашому дослідженні представлено аналіз значної за обсягом та ґрунтовної за змістом статті Г. Коваленка про етнографа С. Д. Носа (1829–1901 рр.), опублікованої в «Киевской старине»¹³. Ця розвідка була підготовлена відразу після смерті С. Носа і стала одним з перших досліджень біографії та творчого шляху українського етнографа, фольклориста та письменника, тому правомірно Г. Коваленка вважати першим біографом Степана Носа.

Авторський стиль, оцінки та акценти, зроблені у цій статті свідчать про щирі симпатії дописувача до свого героя, захоплення шанобливим ставленням С. Носа до української народно-побутової історії, самобутньої культури, традицій, усної народної творчості. Автор статті констатує, що ім'я Степана Даниловича Носа мало відоме широкій громадськості, з його життям та творчістю більше обізнані громадські діячі та невелике коло інтелігенції, що його оточувало. Це інтелектуальне середовище письменницької еліти свого часу, до якого входили П. Куліш, Л. Глібов, О. Кониський, О. Лазаревський, П. Чубинський, М. Стороженко, А. Метлинський, О. Маркович, М. Лисенко, П. Житецький та багато інших діячів, діяльність яких стала гордістю української науки та культури. Серед цієї плеяди яскраво вирізняється Степан Ніс (якого за гарну вдачу друзі влучно охрестили «Добронос» і щиро вважали провідником місцевих (чернігівських – А. Д.) свідомих українців, які гуртувалися на ґрунті любові до рідного народу, його мови та культури»¹⁴.

Г. Коваленко зазначає, що не тільки літературний та науковий спадок С. Д. Носа, а й сама особистість етнографа, його життєвий шлях, що відображає специфічний колорит своєї епохи, не знайшли на той час висвітлення в наукових та літературних працях. Беручись до створення першого біографічного нарису про нього, Г. Коваленко пише, що не має у своєму розпорядженні не тільки будь-яких праць або достовірних свідчень про С. Носа, але й необхідної кількості документального матеріалу задля висвітлення його біографії. І навіть передивляючись рукописи Носа дослідницького спрямування, його записники та окремі нотатки, то слід констатувати, що і там відсутні зафіксовані чіткі дати, події і т. ін. Тим не менш, автор взяв на себе сміливість презентувати, нехай ще й недостатньо упорядкований біографічний нарис про С. Д. Носа.

Він традиційно розпочинається з історії народження майбутнього українського етнографа. Г. Коваленко не називає точну дату народження, він вважає, що це сталося у 1829 р. «близько 26 квітня» в с. Понорах на межі Полтавської і Чернігівської губерній¹⁵. Автор пише, що село Понори було розташоване на річці Ромни і належало до Красноколядинської волості Конотопського повіту. Це було невеличке селище, проте мало багату історію. Заснування його сягало 1666 р. і входило до складу Красноколядинської сотні Прилуцького полку. Ще 1714 р. на прохання прилуцького полковника Івана Носа (діда С. Д. Носа), гетьман Іван Скоропадський передав село Красноколядинському сотнику Леонтію Лашинському у тимчасове користування, проте згодом воно перейшло у спадок до його нащадків. Село Красний Колядин – станове козацьке містечко – також багате на історичні події. Засноване у 1630-х рр. на території давньоруського городища Глібль, воно згадується в Іпатіївському літописі під 1147 роком. У часи Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. козаки Красноколядинського полку брали участь у битвах під Зборовом (1649), Берестечком (1651) та Жванцем (1653). Це містечко було батьківщиною гетьмана Івана Самойловича (1630–1690), який там розпочав свою кар'єру військовим писарем Красноколядинської сотні Прилуцького полку.

На карті інженера Гійома де Боплана містечко Красний Колядин нанесено під назвою «Красной». У ньому за даними перепису 1764 р. жило 6623 особи, було три дерев'яні церкви, 257 дворів з передмістями і 351 хата¹⁶.

Геоположення Красного Колядина яскраво віддзеркалювало типову українську природу зі степом, давніми курганами, хуторами з видом на р. Ромну, лісами і садами. Таку картину малює Г. Коваленко підводячи читача до опису садиби родини Носів, які, як зазначається, належали до дрібних панів, мали декілька кріпосних і близько 100 десятин землі¹⁷. Г. Коваленко вважає, що за образом життя та побуту ця родина мало чим відрізнялася від інших мешканців містечка, проте в родині Носів шанували усну народну творчість, українські пісні, колядки, культуру, що створювало відповідну світоглядну атмосферу, в якій і виховувався Степан Ніс.

У нарисі Г. Коваленка підкреслені тісні родинні зв'язки Носів з козащиною, зокрема відомо, що прадід Степана Даниловича – Григорій Антонович Ніс був козаком на Запоріжжі. У 1775 р., коли Катерина II ліквідувала Запорозьку Січ, він повернувся у родинний маєток в с. Рубльовка (біля м. Хорол), маючи звання полкового хорунжого¹⁸.

Батько Степана Носа – Данило добре пам'ятав свого діда, запорожця Григорія, який мав двох синів (обидва Івани), один з яких пропив більшу частину свого господарства, через це його дітей (серед яких був і Данило, батько Степана Носа) виховували в с. Понори «добрі люди, Швори». Про них згодом С. Д. Ніс написав нарис і опублікував його в журналі «Основа»¹⁹. У нарисі є припущення, що оскільки дядько С. Д. Носа – Захарій Іванович у 1830–1840-х роках працював в Полтавській палаті кримінального суду, саме тому, віддали вчитися 10-річного Степана у Полтавську губернську гімназію, де він залишався до 1848 р. Наступного року він вступив на медичний факультет Київського університету, який закінчив у 1854 р. У студентські роки С. Д. Ніс організовує свій «курін» – «Носівську партію», до якої входило близько 20 студентів-українців, які жили разом у невеличкому будиночку неподалік Хрещатика. У цьому «курені» був демократичний уклад життя: плату за житло ділили між усіма, разом харчувалися, ходили в українському одязі, досліджували українську культуру, записували та співали українські пісні²⁰.

Григорій Коваленко пригадує, що в суспільстві ще були пам'ятні події, пов'язані з діяльністю Кирило-Мефодіївського братства, передавалися з вуст у уста вірші Тараса Шевченка, плекалися українські традиції та усна народна творчість. В цей час Степан Ніс збирав власну бібліотеку, твори з української історії, краєзнавства та етнографії. Він відшукував і документальні матеріали, зокрема ті, що стосувалися генеалогії роду Носів, походження його дідів-прадідів, їхньої історії. Вже на початок 1850-х рр. припадає значна частина його етнографічних записів, зібраних пісень, казок, переказів²¹.

Вважається, що саме бібліотечне зібрання «курень» Носа заклало початки Чернігівської публічної бібліотеки (нині Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка).

В ці роки у «курені» С. Д. Носа збиралися щирі українці, різних чинів та професій, проте справжні патріоти. Степан Ніс і в повсякденному житті, і в свята був одягнений у вишиванку, носив вуса і козацьку зачіску. За його прикладом багато українців також почали одягатися у шаровари, свитки, вишиті сорочки²².

Цікавий процес поповнення бібліотеки С. Д. Носа. Задля можливості подальшого придбання книг всі відвідувачі добровільно залишали гроші у спеціальній «карнавіці»; були також «карнавки» на хліб-сіль, на купівлю народного одягу та зброї, на друкування книг та ін.²³. Книги, які вдавалося видати, треба було якось поширювати. Г. Коваленко пише, що найбільш успішно продавалася література з історії України і література про видатних українців. Так, протягом 1861–1862 рр. було продано 70 книжок та 15 видань біографічного характеру²⁴. Залишилося чимало записів щодо продажу та дарування книг, які використав Г. Коваленко для написання свого нарису.

Час закінчення С. Носом медичного факультету Київського університету св. Володимира співпав із розв'язаною Кримською війною (1853–1856 рр.), яка вимагала фахових лікарів для роботи у польових госпіталях. Так, з грудня 1854 р. С. Д. Ніс працював у Таганрозі ординатором у військовому госпіталі, а згодом у Ростові-на-Дону²⁵.

Після закінчення Кримської війни Степан Данилович переїхав у Харків, де у квітні-травні 1857 р. здав іспит на звання повітового судового лікаря і оператора (хірурга) як члена лікарської управи. Цю посаду він обійняв 30-го жовтня 1858 р. Окрім нього в управі ще працювали інспектор та акушер. Григорій Коваленко зазначає, що заробітна платня оператора в управі була не великою – 400–500 руб., проте ця посада вважалася почесною і давала перспективи на майбутнє²⁶.

Свої знання в народній медицині С. Д. Ніс використовував у повсякденній лікарській практиці, зокрема властивості багатьох місцевих рослин, наприклад, горицвіту, який і нині застосовується у фармакології. Методика використання горицвіту викладена С. Носом в його праці «О народной медицине южноруссов и об употреблении народном горицвіт (adonis vernalis) против серьезных скоплений в брюхе (водянки)»²⁷. Відомо, що С. Д. Ніс використовував цей лікарський засіб у медичних цілях, вивчав його властивості (позитивні і негативні), залишаючи хворих у себе вдома з метою спостерігати хід лікування.

У цей час С. Д. Ніс багато подорожував по Україні, збирав пісні, які згодом були оприлюднені у збірниках пісень А. Метлинського, П. Чубинського, В. Антоновича, М. Драгоманова. Друкує свої твори він і в журналі «Основа», де протягом 1861–1862 рр. вийшло друком 5 його праць²⁸. Відомо, що у Чернігові користувалися популярністю театральні вистави, в яких активну участь брав і Степан Ніс. Він грав роль Миколи у постановці «Наталка – Полтавка», співав і завдяки цьому був досить відомим у Чернігові. Місцевий фотограф успішно продавав його портрети.

Це, так би мовити, налагоджене життя змінилося у 1863 р., коли у нього в «курені» зупинився народоволець І. Андрущенко, який у липні їхав з Москви у Васильків, щоб зайняти посаду васильківського повітового землеміра. За доносом у «курені» Носа був проведений обшук і у І. Андрущенка виявили прокламації політичного антиурядового змісту, що й послужило арештом обох: і Андрущенка, і Носа. Про «Справу Андрущенка – Носа» докладно проінформувала газета «Колокол», де у декількох її числах за 1865–1866 рр. докладно описувався хід слідчої справи, результати допитів багатьох свідків у справі, зокрема і С.Носа, який був ув'язнений і 9 місяців перебував у Петропавлівській фортеці; у 1864 р. його звільнили й він повернувся у Чернігів. Проте того ж року (у липні) його знову арештували і вислали в м. Білозерськ без висунення обвинувачення. Г.Коваленко пише, що це були найтяжчі роки у житті С. Носа. По-перше, м. Білозерськ було розташоване північніше від Петербурга, серед величезних болот, лісів і озер. Його мешканці мали хронічні захворювання легенів, поширеною була лихоманка, про що С. Д. Ніс звітував у медичних довідках для Лікарняної управи²⁹. Рятували його лише можливість думати і писати. За ці роки ним було виписано десятки томів різномірних текстів за змістом, формою, жанром, без будь-якої системи і спрямування. Більшість цих записів нині зберігається в особовому архівному фонді С. Д. Носа в ІМФЕ³⁰.

Описуючи життя і писання С.Носа тих років, Г. Коваленко наводить чимало красномовних цитат з його праць: «Що сьогодні приплило, те завтра одпливе, якщо не піймаємо»; «Народ український є народ поетичний; з ним усі стосунки треба вирішувати через поезію, – навіть економічні»; «Прислужливий добряк небезпечніше ворога», «У веселій хаті веселий і чоловік» тощо. Сам Степан Данилович їх називав «Іскри», «марева і сновидіння», «краплини думки і натхнення»³¹.

Автор нариса зазначив, що в Білозерську С. Ніс отримував 6 руб. в місяць; тому, щоб вижити, потроху займався медичною практикою³² і це його підтримувало як морально, так і матеріально. Хоча важливішою в ті роки, мабуть, була психологічна підтримка.

Г. Коваленко звернув увагу на те, що в якості дозвілля Степан Данилович бавився грою слів: дворянство-дряньство, своє прізвище «Ніс» моделював так: Утри-Ніс; Гуляй-Ніс, Сподобай-Ніс, Затули-Ніс та ін.

Для означення Північної частини Російської імперії етнограф користувався такими епітетами: Бородата Русь, Пітейна Русь, Немазана Русь, Тараканна, Банна і весь час відшукував нові і нові дивні терміни³³.

Так йшли роки. С. Д. Ніс неодноразово звертався з проханням про звільнення і повернення із заслання додому, або хоча б переведення його в іншу місцевість, оскільки здоров'я погіршувалося. Після багатьох запитів та оскаржень у Сенаті щодо розпорядження про його перебування в Білозерську, нарешті у липні 1872 р. було прийнято рішення про його звільнення. Так закінчилось його заслання, яке тривало 8 років.

Описуючи враження і відчуття С. Д. Носа після повернення додому, Г. Коваленко використовує авторський текст С. Носа з його повісті «Данько Грабина»³⁴, яка була написана, на його думку, протягом 1872–1876 рр. В ній автор відображає долю одного козака, якого заслали на Північ імперії рити канал. Загалом у цьому творі є багато автобіографічних сюжетів, а найбільше роздумів героя, туга за рідною землею, домівкою, друзями. В ці роки С. Д. Нос видає дві невеликі книги (без зазначення автора): «Про хвороби і як їм допомогти»³⁵ та «Ліки своєнародні, з домашнього обиходу і в картинах життя»³⁶.

У 1876 р. він обіймає посаду повітового лікаря в м. Ярославлі, через два роки переїжджає у Вітебську губернію і живе у м. Люцин, Себеж, Полоцьк³⁷, аж до 1882 р., коли він вийшов у відставку. Цього ж року, гостюючи у Чернігові у родичів він познайомився з молодою дівчиною Устиною Назарівною Пер'їною і одружився з нею. Вони мали двох синів: В'ячеслава і Ростислава. Наступні чотири роки він жив у Болгарії, поблизу Варни і працював там лікарем.

Григорій Коваленко припускає, що інтерес до закордонних поїздок (Болгарія, Турція) спричинив не лише матеріальний зиск, а й бажання пізнати нові культури, виявити в українських традиціях, побуті, одязі, мові, усній народній творчості, східний, зокрема турецький вплив. Це підтверджує і те, що у повісті «Данько Грабина» С. Нос у примітках пояснює значення всіх турецьких слів, які увійшли в українську мову і зустрічаються у повісті³⁸.

У 1886 р. він повертається додому, живе у Чернігові, займається медичною практикою. Цікаво, як він називає ті або інші ліки, використовуючи народно-пояснювальну термінологію: «печія животкова», «болячка на шлунках», «пропали легкія», «немецький поцелуй» тощо³⁹.

Наприкінці 1890-го – на початку 1891 р. С. Д. Ніс був призначений на посаду міського лікаря в м. Городня, де жив і працював до самої смерті 28 грудня 1900 р.

Завершуючи свій нарис про С. Д. Носа, Г. Коваленко намагається створити цілісний образ цієї непересічної особистості. Кінцівка авторського тексту перемежується з цитуваннями праць українського фольклориста, його афористичними висловлюваннями, що найбільш яскраво презентують сукупний портрет вченого, етнографа, письменника і лікаря. Він наводить цілі абзаци з творів С. Д. Носа, які не були опубліковані і досі зберігаються в архівах. Серед них «Путешествие к родному пепелищу», «Данько Грабина», «О народности в медицине»⁴⁰ та ін. Таким прикладом може слугувати наступний текст С. Носа, який, безперечно, і був життєвим кредо справжнього українця: «Хто осягнув розум народу, всю його природу і історію пройденого життя, той не загинув у своїй країні. Будь-який крок приковує його, вітає і розмовляє мовою світла, рідства і знань. Той, хто черпав свідоцтва з мрій кабінетних, з ворожих до народу наклепів, з політичних мотивів, принижуючи його для більшого звеличування своїх привілеїв, той на першому ж кроці в народі зустріне замкнуту, упругу і ворожу силу...»⁴¹.

Григорій Коваленко підкреслює, що мало хто з українських істориків, етнографів та фольклористів так досконало вивчив історію свого народу, осягнув усі складові народознавства, як Стапан Ніс. Протягом свого життя, у своїй професійній діяльності лікаря С. Ніс стояв на тому, що «сучасний лікар має бути сином свого краю і народу, повинен досконало знати побут і місцеву культуру, характер народних понять та поглядів, тобто душу народу»⁴². Саме тому він найкраще почував себе серед простого люду, на сільських вечорницях, весіллях; вивчав усі подробиці побуту, вірувань, легенд, переказів народних. Г. Коваленко називає його «запорожцем-характерником», скитальцем, який будучи засланий, і на півночі і на півдні Російської імперії сумував за Батьківщиною і мріяв повернутися додому.

Близьких за духом і покликанням С. Носа та Г. Коваленка поєднували спільні інтереси та любов до свого краю.

¹ Коваленко Г. Оповідання з історії українського народу од найдавніших до нових часів. – Полтава, 1907. – 202 с.

² Білокінь С. І., Ротач П. П. Коваленко Григорій Олексійович // Українська літературна енциклопедія. – К., 1990. – Т. 2. – С. 508–509; Енциклопедія Українознавства. Словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович. – Т. 3. – Львів, 1994. – С. 1060; Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Полтава, 1912. – С. 89; Юренко О. П. Коваленко Грицько // Енциклопедія історії України. К., 2007. – Т. 4. – С. 380.

³ Палієнко М. Г. «Киевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – поч. XX ст.). – К., 2005. – С. 248; Ротач П. Григорій Коваленко // Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 5. – С. 61–64; Щепотьев В. Ювілей Г. О. Коваленка // Україна. – 1927. – Кн. 1–2. – С. 229–230; Юренко О. П. Грицько Коваленко – перший редактор журналу «Рідний край» // Потужна сила рідного слова. До 100-ліття виходу в світ перших україномовних видань Східної України. – Полтава, 2005.

⁴ Коваленко Г. О народной медицине в Переяславском уезде Полтавской губернии // Этнографическое обозрение. – 1891. – Кн. IX. – № 2. – С. 141–149.

⁵ Коваленко Г. Як гоїти рани. – Полтава, 1914. – 20 с.

⁶ Коваленко Г. К народной медицине малоруссов // Этнографическое обозрение. – 1899. – № 10.

⁷ Коваленко Г. Некоторые черты украинского стиля в связи с вопросом происхождения украинской хаты // Труды Полтавской учёной архивной комиссии / под. ред. И. Ф. Павловского и др. Полтава, 1912. – Вып. 9. – С. 81–109.

⁸ Коваленко Г. З життя Т. Шевченка // Рідний край. – 1906. – № 8. – С. 10–11.

⁹ Коваленко Г. Пам'ятник на могилі Леоніда Глібова // Літературно-науковий вісник. – 1899. – Т. 7. – Ч. II. – С. 202.

¹⁰ Коваленко Г. Иван Котляревский: биографический очерк с портретом Котляревского. – Чернигов, 1898. – 20 с.

¹¹ Коваленко Г. Життє Євгена Гребінки // Літературно-науковий вісник. – 1899. – Т. 5. – Ч. II. – С. 71–92.

¹² Коваленко Г. Панас Мирний. Посмертна згадка. – Полтава, 1920. – 7 с.

¹³ Коваленко Г. Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С. Д. Носа (1829–1900) // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9 (сент.). – С. 363–400.

¹⁴ Нахлік Є., Нахлік О. Пантелеймон Куліш між Параскою Глібовою і Горпиною Ніколаєвою. Біографічно-культурологічне дослідження. – Львів, 2009. – С. 29.

¹⁵ Коваленко Г. Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С. Д. Носа (1829–

1900) // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9 (сент.). – С. 366.

¹⁶ Красний Колядин. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B8%D0%BD

¹⁷ Коваленко Г. Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С. Д. Носа (1829–1900) // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9 (сент.). – С. 366

¹⁸ Там само. – С. 367

¹⁹ Ніс С. Шворин рід // Основа. – 1861 (жовтень). – С. 26–42.

²⁰ Коваленко Г. Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С. Д. Носа (1829–1900) // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9 (сент.). – С. 369.

²¹ Там само.

²² Там само. – С. 370–371.

²³ Там само. – С. 373.

²⁴ Там само. – С. 377.

²⁵ Там само. – С. 377.

²⁶ Там само. – С. 372.

²⁷ Ніс С. Д. О народной медицине южноруссов и об употреблении народном горицвіту (adonis vernalis) против серьёзных скоплений в брюхе (водянки) // Черниговские губернские ведомости. – 1860. – № 5. – С. 30–32; № 6. – С. 38–41.

²⁸ Ніс С. Про Конотіп // Основа. – 1861. (листопад-грудень). – С. 7–15; Ніс С. Хуртовина // Основа. – 1861. (травень). – С. 66–74; Ніс С. Шворин рід // Основа. – 1861 (жовтень). – С. 26–42; С. Волошин (С. Д. Ніс) Вісточка з Непитай-города // Основа. – 1861 (червень). – С. 169–170; Стецько Благовіст (С. Д. Ніс) Де-яка подробиця (З поводу «Живописної України») // Основа. – 1862 (серпень). – С. 29–36.

²⁹ Коваленко Г. Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С.Д. Носа (1829–1900) // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9 (сент.). – С. 385.

³⁰ Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – Ф. 2. – Спр. 1–187.

³¹ Коваленко Г. Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С. Д. Носа (1829–1900) // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9 (сент.). – С. 382.

³² Там само. – С. 382.

³³ Там само. – С. 385.

³⁴ Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – Ф. 2. – Спр. 46. – 116 арк.

³⁵ [Ніс С. Д.] Про хвороби і як їм допомогти. – К., 1874. – 54 с.

³⁶ Ніс С. Д. Ліки своєнародні, з домашнього обиходу і в картинах життя. – К., 1875. – [б. с.].

³⁷ Коваленко Г. Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С. Д. Носа (1829–1900) // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9 (сент.). – С. 363–400.

³⁸ Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – Ф. 2. – Спр. 46. – Арк. 111–116.

³⁹ Коваленко Г. Очерк жизни и деятельности украинского этнографа и народного врача С. Д. Носа (1829–1900) // Киевская старина. – 1901. – Т. 74. – № 9 (сент.). – С. 383–384.

⁴⁰ Там само. – С. 388–390.

⁴¹ Там само. – С. 392.

⁴² Там само. – С. 393.

Выяснен вклад украинского писателя и народоведа Григория Коваленко в изучение жизненного пути и научного творчества этнографа и фольклориста Степана Носа. Проанализировано первое посмертное исследование писателя о месте С. Носа среди украинских этнографов второй половины XIX в. Очерчена биографическая канва его жизнедеятельности, определена приоритетная проблематика и содержание его трудов.

Ключевые слова: биографистика, этнограф, писатель, фольклорист, С. Д. Нос, Г. А. Коваленко.

The contribution of Ukrainian writer and historian Hrygorii Kovalenko to the study of the life path and scientific creativity of ethnographer and folklorist Stepan Nis has been clarified. The first posthumous study of the writer on S. Nise place among Ukrainian ethnographers of the second half of the 19th century is analyzed. His biography is outlined; the priority issues and the content of his works are defined.

Keywords: biographical studies, ethnographer, writer, folklorist, Stephan Nis, Hrygorii Kovalenko.